

2. Советский энциклопедический словарь / [Гл. ред. А. М. Порохов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1985.
3. *Der Kanon*. Die Erzählungen und ihre Autoren / [Mit einer Einführung und mit Kommentaren von M. Reich-Ranicki]. – Frankfurt am Main, Leipzig : Insel Verlag, 2003.
4. *Hebel J. P.* Merkwürdige Gespenstergeschichte / J. P. Hebel // Die Toten sind unersättlich. Gespenstergeschichten. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1986. – S. 5–8.
5. Geschichte der deutschen Literatur: Kontinuität und Veränderung; vom Mittelalter bis zur Gegenwart: in 3 Bd. / [Hrsg. von E. Bahr]. – Tübingen; Basel : Francke Verlag, 1998. – Bd. 2: Von der Aufklärung bis zum Vormärz, 1998.
6. *Weber D.* Kleine Logik der Gespenstergeschichte / D. Weber // Gattungstheorie und Gattungsgeschichte. Ein Symposium. / [Hrsg. von D. Lamping und D. Weber]. – Wuppertal : Wuppertaler Broschüren zur Allgemeinen Literaturwissenschaft, 1990. – S. 71–103.
7. *Wilpert G.* von. Die deutsche Gespenstergeschichte: Motiv, Form, Entwicklung / G. von Wilpert. – Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 1994.
8. Wörterbuch der Symbolik / [Hrsg. von M. Lurker]. – Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 1991.

Надійшла до редколегії 20.04.2011.

УДК 82 -343 (410)

Л. В. Фоміна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КОНЦЕПТУАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ АНТИЧНОГО МІФУ ПРО ЕНДІМІОНА

Розглянуто художні особливості міфологічного сюжету про Ендіміона.

Ключові слова: міф, Ендіміон, богиня Місяця, бінарна опозиція, мотив.

Рассмотрены концептуальные особенности мифологического сюжета об Эндимионе.

Ключевые слова: миф, Эндимион, богиня Луны, бинарная оппозиция, мотив.

Dedicated to the concept features of mythological plot about Endymion.

Key words: myth, Endymion, the goddess of the Moon, binary opposition, motif.

Відтворення протосюжету міфу про Ендіміона є вельми проблематичним через наявність декількох версій. Перша збережена згадка про Ендіміона зустрічається у Платона [15, с. 72]. Повна версія міфу, запропонована Робертом Грейвсом, об'єднала в гармонійне ціле розрізнені елементи кожного міфу із залученням маловідомих варіантів [6, с. 20]. За версією, яка представлена в книзі Р. Грейвса, Ендіміон був прекрасним сином Зевса та німфи Каліки. Його дружина, яку називають і Іфіанасса, і Гиперіна, і Хромія, і Неїда, народила йому чотирьох синів. Однієї тихої ночі, коли Ендіміон спав у печері на карійській горі Латмос, Селена вперше побачила його. Вона лягла поряд з ним і ніжно поцілувала його в заплющені очі. Ендіміон забувся безтурботним сном. Це був сон, від якого він вже ніколи не прокинувся. Він більше не старів і зі щік його так і не сходив юнацький рум'янець [6, с. 306].

Даний евгемиричний варіант міфу викликає труднощі в аспекті визначення домінантних мотивів сюжету, які отримали подальший творчий розвиток у творах літератури та мистецтва. Розгляд одночасно всіх трьох версій древніх міфологів (див. табл. 1), кожна з яких чітко актуалізує певну домінантну тему, згодом

знаходить свій розвиток у художній ендіміонаді. На думку М. Грабарь-Пассек, на розвиток того або іншого загальновідомого сюжету нерідко впливали різні побічні версії, що більш відповідали інтересам та поглядам тієї епохи, коли цей сюжет заново піддавався літературній обробці і набував таким шляхом нової життєвої сили [5, с. 9–10]. Розглянемо домінантний лейтмотив кожної з версій.

Таблиця 1

Зіставлення стародавніх версій міфа про Ендіміона

Джерело	Версія	Домінантний лейтмотив
Аполоній Родосьський (IV 57); Феокріт (III 49)	Ендіміон, взятий на небо Зевсом, загорівся любов'ю до його дружини Гери, за що бог-громовержець занури в його у вічний сон у печері карійської гори Латмос.	Покарання
Аполлодор (I 7, 5) Лукіан, Розмови богів (Dialogue deorum) XI. Афродіта і Селена	Богиня Місяця, Селена, сама приспала Ендіміона, аби поцілувати сплячого красивого парубка, до якого вона відчувала палке кохання. Селена признається Афродіті, що закохалася в прекрасного Ендіміона. Вона регулярно спускається до нього з неба, коли Ендіміон спить, розстеливши на скелі плащ. Селена буквально гине від кохання до парубка.	Кохання і краса
Невідомий.	Селена просила Зевса виконати будь-яке бажання Ендіміона, а останній виклопотав собі вічний сон, з безсмертям та юністю.	Безсмертя

Кожен з лейтмотивів характеризується художньою автономністю, яка завжди користується популярністю серед літераторів, художників, скульпторів залежно від тенденцій розвитку історико-культурної ситуації. Так, за спостереженнями Д. Холла, версія Лукіана найчастіше приваблювала увагу поетів та художників, які бачили в красеневі парубкові, зануреному в сон, символ вічної краси, як джерело «радіості людини» [17, с. 212].

Особливістю античного міфу є бінарна семантична опозиція (термін А. Є. Нямцу [13, с. 50]), яка реалізується у присутності дихотомічних персонажів: Ендіміон – богиня Місяця.

Якщо образ головного героя досить статичний та не змінюється в різних версіях міфу, то образ його коханої, починаючи з її імені, вирізняють численні варіації. У сучасних міфологічних словниках кожен варіант з іменем богині Місяця передбачає свою сюжетну лінію. Причину того, чому богиня Місяця фігурує в трьох особах: Селена – Артеміда (рим. Діана) – Геката (рим. Тривія), пояснює Р. Грейвс. На думку дослідника, три фази місяця – молодий, повний та убиваючий – втілюють три фази матріархату: діва, німфа (жінка в шлюбному віці) та літня жінка. Оскільки щорічний біг сонця аналогічним чином нагадував зростання та занепад фізичних сил богині (весна була дівою, літо – німфою, а зима – літньою жінкою), її почали ідентифікувати з сезонними змінами в рослинному та тваринному житті, а отже, і з матір'ю-землею, яка на початку вегетативного року виробляє лише листя та бутони, потім квіти та плоди, і нарешті, перестає плодоносити. Місяць можна представити у вигляді ще однієї тріади: дівчина верхнього світу, німфа землі або моря та літня жінка підземного світу, персоніфіковані влас-

не в Селені, Афродіті та Гекаті [6, с. 10]. На думку Р. Грейвса, тріада (діва, німфа та літня жінка) підкреслює божественність Місяця. При цьому мається на увазі не три богині, а лише одна, ... усі три іпостасі носять одне і те саме ім'я: Гера (рим. Юнона) [6, с. 10].

Таблиця 2

Символічне значення образів

Ендіміон	Богиня Місяця
Символізує культ чоловічої краси. Знаходиться в незмінному стані, коли «сьогодення і майбутнє одночасні».	Символізує глибоку жіночу прив'язаність, відданість, кохання. Постійно змінює своє обличчя, коли хандрить і сумує за коханим, то втрачає круглу форму і стає серпом або навіть зникає на декілька днів. А коли їй вдається трохи побути з ним, вона знову округлюється та осяває своїм сріблястим світлом землю.

Зв'язок Ендіміона з Герою і накликав на нього гнів Зевса, в результаті якого герой був занурений у вічний сон. Безсмертний сон можна розглядати і як покарання героя, але і як його спасіння від смерті. Адже Ендіміон залишився на Землі, і богиня Місяця могла відвідувати свого живого, але сплячого прекрасного коханого.

Складові протосюжету античного міфа (Краса ↔ Кохання ↔ Покарання ↔ Вічний сон ↔ Безсмертя) співвіднесені з філософськими та естетичними категоріями. Цей міф відтворює та відображає в художній формі ідеали та систему цінностей античного світу.

Центральне місце в аксіологічному просторі міфу займає поняття краси. З часів античності поняття краси є одним з найважливіших у філософії сприйняття буття. Давньогрецькими філософами краса сприймалася як явище об'єктивне та онтологічне за своєю суттю, пов'язане з поняттям досконалості [1, с. 481; 8, с. 280–281].

Античне сприйняття краси відображувало особливості мислення давньогрецького суспільства. Основні риси античного мислення в контексті поняття краси та їх художнє втілення в міфі представимо в табл. 3.

Античне поняття кохання також було зумовлене соціально-політичною ситуацією, яка склалася в давньому суспільстві. Як відомо, жінці відводилася роль матері та домоправительки і першість серед служниць [2, с.166; 3 с. 249]. Кохання не було неодмінним атрибутом шлюбу. Вважалося, що шлюб має на меті: примноження числа громадян (обов'язок перед державою), обов'язок перед родом і сім'єю, тому що діти продовжували рід, зберігали родинні традиції і були опорою в старості [4, с. 140]. Дружина ніколи не була для стародавніх греків джерелом радості і насолоди. Лише у товаристві гетер чоловік міг насититися красивою еротикою і відчутти душевне злиття. В результаті подружжя позбавляли таких якостей, як чуттєвість і розкутість [8, с. 280–282]. Більш того, в античних виставах кохання як прагнення до прекрасного знаходило віддзеркалення в плотському коханні греків до хлопчиків. У взаєминах з хлопчиками чоловік виступав не лише як коханець («Ераст»¹ – старший, люблячий), але перш за все як радник, опікун, друг, даючи своєму «еромену» (коханий, молодший) поради і повчання.

Давньогрецьке сприйняття краси та специфіка його відображення в міфі про Ендіміона

Основні риси античного мислення в контексті поняття краси	Міф про Ендіміона
Космологічність мислення пронизує всю античну культуру, все мистецтво. Космос протистоїть Хаосу своєю досконалістю та впорядкованістю, своєю красою. Краса в розумінні стародавніх греків є відповідність, органічність, гармонійність («прекрасне є належною мірою у всьому». Демокрит), Міра є найвищим вираженням гармонії. Зразком для витворів мистецтва є гармонія в космосі, природі, гармонія суспільства та людини.	Култ краси Ендіміона як найвище вираження гармонії.
Антропоцентричність античної грецької культури передбачає култ тіла людини. Ідеалізуючи богів, греки представляли їх в образі людини та наділяли вищою тілесною красою, тому що не знаходили досконалішої форми. Тіло, прекрасне саме по собі, було лише частиною гармонійної особи. Култ тіла був настільки великим, що нагота не викликала відчуття сором'язливості [8, с. 62–64].	Зображення голого або напіводягненого тіла Ендіміона в живописі і скульптурі розглядалося як синонім краси статі [8, с. 68–70].
Змагальність характеризує всі сфери життя античної Греції (спортивні, кінні, художні – поетичні і музичні змагання філософів і т. п.). Найбільший успіх мали конкурси фізичної, чоловічої краси. Агон (змагання, боротьба) втілював характерну рису вільного грека, громадянина полісу: його особисті заслуги і якості виявлялися лише тоді, коли виражали ідеї і цінності міського колективу.	У боротьбі за трон сини Ендіміона брали участь в гонці колісниць [6, с. 306].

Духовна і тілесна прихильність до хлопчиків була для древніх греків перш за все найважливішим способом виховання юнацтва [7, с. 125]. Держава сама сприяла подібним стосункам [8, с. 281]. Грецьке кохання ототожнювалося з педерастією, тема якої входить до античної літератури [2, с. 168-169]. Так, всі боги грецького Олімпу, за винятком бога війни Ареса і бога загробного світу Аїда (Гадеса), любили хлопчиків [8, с. 289–292]. Зевс, пославши орла (за іншою версією – перетворившись на орла), викрав, обезсмертив і зробив своїм виночерп'єм сина троянського царя, прекрасного хлопчика Ганімеда [6, с. 144]. Бог моря Посейдон викрав і зробив своїм наложником сина царя Танатала парубка Пелопса. Сумна доля коханих Аполлона. Кипарис і Гіацинт (Гіакінф) гинуть. Історіями і драмами одностатевого кохання рясніють і міфи про героїв (гомерівські Ахілл і Патрокл, Орфей; самозакоханий красень Нарцис) [8, с. 331]. Гомоеротична дружба – кохання між чоловіком і хлопчиком (парубком), досить поширена в старогрецькому суспільстві, знаходить своє віддзеркалення в аналізованому міфі. Смертний парубок Ендіміон був узятий Зевсом на Олімп за свою красу. Греки були у захваті від тілесної краси хлопчиків, але понад усе – від краси очей [8, с. 289–290]. Лікимній – ліричний поет з острова Хіос – оповідав в одному зі своїх віршів про кохання бога сну Гіпноса до Ендіміона: «Йому так подобалося милуватися очима Ендіміона, що він не дозволяв їм закриватися, коли занурював парубка в сон, але, усиплюючи його, залишав їх відкритими, аби насолоджуватися їх спогляданням» [18, с. 564].

¹ Ерот (Ерос, грец. Ερως, також Ерос, Амур, у римлян Купідон) – бог кохання. Його представляли красивим хлопчиком, з крилами, в більш давні часи – з квіткою і лірою, пізніше – зі стрілами кохання або палаючим факелом. У Феспіях кожні чотири роки влаштовувалося на честь Ерота свято – Еротидії, що супроводжувалися гімнастичними і музичними змаганнями. Крім того, Ерот, як бог кохання і дружби, яка поєднувала хлопців і чоловіків, вшановувався в гімназіях, де статуї Ерота стояли поряд із зображеннями Гермеса і Геракла [10, с. 668–669; 11, с. 551–552].

Кохання співвідносилось з поняттям краси. Краса в еллінізмі ототожнювалася з досконалістю. Відчуття краси людини, прагнення до неї – один з істотних і необхідних елементів кохання в старогрецькому суспільстві. У зв'язку з цим, з одного боку, кохання богині Місяця до Ендіміона представляє вічне прагнення до краси, а з іншого – втілює боротьбу Гери, дружини невірною чоловіка Зевса [7, с. 632], за своє особисте жіноче щастя, так як головним способом пом'якшення тягот шлюбу для дружин в античному світі був любовний зв'язок на стороні. Позашлюбні зв'язки не ставилися в докір чоловікам, вважалися чимось само собою зрозумілим, але строго припинялися серед жінок [16, с.166]. Зв'язок Ендіміона з Герою перш за все позначав зраду Ендіміона Зевсові. Оскільки міф у художній формі відображає цінності Стародавньої Греції, то зраду Ендіміона слід розглядати як посягання на основи держави, яка заохочувала взаємини духовно-тілесної прихильності наставника до свого вихованця [8, с. 296]. Таким чином, покарання Ендіміона сповна очікуване. Ендіміон – один з вісімнадцяти героїв грецької міфології, який підданий покаранню. Одним з важких гріхів, караних смертю, було непослухання (Пірам, Тантал, Прометей) і порушення норм моралі (Ісхій). Ендіміон приречений на вічний сон, що прирівнюється до смерті. У грецьких міфах бог сну Гіпнос і бог смерті Танат – брати, а смерть зветься «вічний сон» [12].

Тема безсмертя – не менш важливий лейтмотив міфа про Ендіміона. Ідея безсмертя є духовно-етичним феноменом культури Давньої Греції [14, с. 4–7]. В епоху класичного грецького полісу людське безсмертя сприймалося лише як безсмертя великих діянь, що передавалися риторамі з покоління в покоління. Перемогти час і заслужити на безсмертя у богів чоловік міг лише своїми видатними діяннями [9, с. 57]. Фізична краса, так само як і діяння, могла прославити людину і виділити її з багатьох. Краса сприймалася не як унікальне поєднання особистих рис, а як відблиск гармонії, властивої *безсмертним* речам. Все безсмертне, на думку греків, мало бути досконалим. Скоріш за все, безсмертя Ендіміона – було даниною його красі.

Таким чином, до концептуальних особливостей міфу про Ендіміона слід віднести такі моменти:

- характер сюжетного розвитку міфу відображає засадничі тенденції конкретної історичної епохи, а саме – ідеали і систему цінностей елліністичного старогрецького суспільства;
- Краса – Кохання – Покарання – Вічний сон – Безсмертя – складові подієво-семантичного концепту міфу;
- змістовною домінантою традиційної ендіміонади є прагнення богині Місяця до краси, еталоном якої є її вічно сплячий коханий. Вираз «сон Ендіміона» став приказкою та синонімом довгого сну;
- популярність міфу про Ендіміона в різних культурно-історичних ситуаціях зумовлена присутністю «вічних мотивів», таких як мотив самовідданого кохання, краси, безсмертя.

Бібліографічні посилання

1. Асмус В. Ф. Античная философия. – 3-е изд. / В. Ф. Асмус. – М. : Высш. шк., 2001. – 400 с.
2. Боннар А. Греческая цивилизация : в 2 т. / А. Боннар. – Ростов-на Дону : Феникс, 1994. – Т. 1. – 448 с.
3. Вардиман Е. Женщина в Древнем мире / Е. Варидман. – М. : Наука, 1990. – 335 с.
4. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима; пер. с польск. В. К. Ронина / Л. Винничук. – М. : Высш. шк., 1988. – 496 с.
5. Грабарь-Пассек М. Античные сюжеты и формы в западноевропейской литературе. Институт мировой литературы им. А. М. Горького / М. Грабарь-Пассек. – М. : Наука, 1966. – 320 с.
6. Грейвс Р. Мифы Древней Греции/ Р. Грейвс; пер. с англ. К. Лукьяненко. – Екатеринбург : У-Фактория, 2007. – 1008 с.

7. Кон И. С. Лунный свет на заре. Лики и маски однополой любви / И. С. Кон. – М. : Олимп, 1992. – 496 с.
8. Лихт Г. Сексуальная жизнь в Древней Греции / пер. с англ. В. В. Федорина / Г. Лихт. – М. : Крон-пресс, 1995. – 400 с.
9. Лосев А. Ф. Античная философия истории / АН СССР // А. Ф. Лосев. – М. : Наука, 1977. – 206 с.
10. Любкер Ф. Реальный словарь классических древностей: в 3-х т. – М., 2001. – Т.1. – С. 551–552.
11. Токарев С. А. Мифы народов мира : в 2-х т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М. : Сов. энциклоп., 1991–1992. [Т. 1. А–К. 1991. – 671 с.; Т. 2. К–Я. 1992. – 719 с.].
12. Наказанные Богами (греческая мифология) // Режим доступа : <http://www.liveinternet.ru/community/2947964/post101284653/>
13. Няму А. Е. Основы теории традиционных сюжетов / А. Е. Няму. – Черновцы : Рута, 2003. – 80 с.
14. Обидина Ю. С. Идея бессмертия в культуре Древней Греции: становление, эволюция, трансформация в христианское Воскресение : автореф. дисс. д-ра филол. наук: 24.00.01. – Нижний Новгород : Изд-во Нижегород. гос. архитект.-строит. ун-та, 2009. – С. 24.
15. Платон. Собр. соч. : в 4-х т. – М., 1990–1994. – Т. 2 // Общ. ред. Л. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи. – М. : Мысль, 1993. – 528 с.
16. Свенцицкая И. С. Греческая женщина античной эпохи: путь к независимости // Частная жизнь. Человек в кругу семьи / под ред. С. Л. Бессмертного. – М., 1996. – С. 74–103.
17. Холл Дж. Словарь сюжетов и символов в искусстве/ Дж. Холл; пер. с англ. А. Майкапара. – М. : ООО «Изд-во АСТ» : ООО «Транзиткнига», 2004. – 655 с.
18. Poetae LyriaGraeci, ed. Th. Bergk, w. 2–3. – Leipzig : B.G. Teubner, 1882. – S. 564.

Надійшла до редколегії 06.05.2011.